
Marie Nordberg: Jämställdhetens spjutspets

Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet

Akademisk avhandling, Etnologiska institutionen,
Göteborgs universitet, Bokförlaget Arkipelag, 2005

Per Ekstrand: "Tarzan och Jane"

Hur män som sjuksköterskor formar sin manliga identitet

Akademisk avhandling, Pedagogiska institutionen,
Uppsala universitet, 2005

För drygt tio år sedan fanns inte så mycket kunskap eller forskning om "manliga brytare", det vill säga män som bryter in på numerärt kvinnodominerade arbeten. Däremot hade en rad förändringsförsök och utvärderingar gjorts vad gällde "kvinnliga brytare", det vill säga kvinnor som bryter in på numerärt mansdominerade arbeten. De få studier som fanns om manliga brytare indikerade att den verklighet och praktik de mötte var mycket olik kvinnliga brytares. Men varför kunde man inte riktigt besvara. Kunskapsområdet var således bristfälligt och manliga brytare något av en vit fläck på kartan. Jag gjorde en inventering 1993 över studier av manliga brytare i Sverige och de få arbeten som fanns att tillgå var teoretiskt ganska outvecklade och begreppen kön och maskulinitet relativt oproblematiserade (Robertsson 1993). Idag skulle jag vilja påstå att studierna hade ett könsperspektiv men knappast ett genusperspektiv, det vill säga kön betraktades mer som en variabel och problematiserades inte som social konstruktion. Heteronormativitet fanns inte heller som begrepp eller kontextuell förståelsebakgrund för formering av köns kategorier. Med åren har allt fler studier börjat fylla

kunskapsområdet och såväl kön, makt och sexualitet problematiseras i förståelsen av maskuliniteter och könssegregering. Under det gångna året har området berikats med två avhandlingar. I båda framställs hur olika maskuliniteter utvecklas i praktiken och hur de konstituerar en rangordning eller hierarki av maskuliniteter och vidmakthåller ett överordnat maskulinitetsideal eller en hegemonisk maskulinitet.

I Marie Nordbergs avhandling i etnologi, *Jämställdhetens spjutspets. Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*, sätts föränderliga manlighetsideal i relation till olika jämställdhetsdiskurser samt hur dessa förändras och utvecklas. Syftet med avhandlingen är

att med fokus på manliga arbetstagare i tre kvinnligt kodade yrken undersöka vilka begränsningar, villkor och möjligheter som följer med jämställdhetsdiskursen och beteckningarna maskulinitet och femininitet, samt att studera vilka arbetstagarpositioner och praktiker som skapas då jämställdhetsdiskursen upprepas, förskjuts och förenas med andra diskurser på ett antal arbetsplatser (s 15).

Jag tror jag förstår vad Nordberg är ute efter men anser att i en avhandling bör syftet vara mer preciserat. Finns det vid olika tidpunkter *en* fastslagen jämställdhetsdiskurs eller är det så att det vid en given tid finns en dominerande jämställdhetsdiskurs men andra konkurrerande och mindre synliga? Eftersom Nordberg redan i titeln lyfter fram heteronormativitet så undrar man om det finns en icke heteronormativ jämställdhetsdiskurs och hur den ser ut. Och vad är det för andra diskurser den ska upprepas, förskjutas och förenas med? Nåväl, läsaren får mer klarhet i detta i avhandlingstexten även om vi även där översvämmas med diskurser och ”diskurssammanflätningar”!

Målet med avhandlingen sägs vara att

formulera en ny diskurs om män i kvinnoyrken och därigenom omforma jämställdhetsdebatten som den ter sig idag samt ge ett bidrag till teoriutvecklingen inom den kritiska mansforskningen (s 15).

Det är inte någon blygsam målsättning och kanske en aning självcentrerad med avseende på den egna avhandlingen. För det är väl ändå så att diskurser och debatter är sprungna ur flertalets människors interaktioner och samhandlingar och inte ur enskilda avhandlingar. Därmed inte sagt att en avhandling inte kan vara ett viktigt bidrag i processen, och det hoppas jag verkligen att denna kan bli. Det är nämligen ett mycket omfattande och innehållsrikt material som Nordberg presenterar, och hon gör spännande analyser och reflexioner över maskulinitetsformeringar i förhållande till heteronormativitet, gränsöverskridande och jämställdhetsdiskurser.

Maskulinitet och femininitet förstås som något som görs och blir till och både stabiliseras och förändras genom upprepade praktiker. Könsskillnad blir till genom att

kontinuerligt göras genom olika praktiker. Skämt, klädsel och samtal ger kön olika egenskaper och meningar och de upprättas och åtskiljs på detta sätt.

Förståelsen av kön som något som görs i praktiken har motiverat Nordberg att vara medföljande observatör för att samla empiriskt material. Hon har ”följt med i arbetet” och gjort observationer på 13 av de manliga arbetstagarnas arbetsplatser på förskola, sjukhus och frisersalong. Varje arbetsplats besöktes mellan fyra till sex dagar, mellan sex till sju timmar vid varje tillfälle. Djupintervjuer gjordes med de manliga arbetstagarna som bestod av fem förskolelärare, två fritidspedagoger, en lågstadielärare, tre sjuksköterskor samt fyra frisörer. I samband med arbetsplatsbesöken intervjuades även 16 kvinnliga kolleger till männen. Således genomfördes sammanlagt 31 intervjuer.

I avhandlingen slås fast att det i jämställdhetsdiskursen knutits förhoppningar till att fler män i barnomsorg och sjuksköterskeyrket skulle föra jämställdheten framåt. Nordberg vill veta om dessa förhoppningar infrias. De tre huvudsakliga förhoppningarna i jämställdhetsdiskursen är:

- Fler män skulle bidra till att öka statusen och därmed löneutvecklingen på numerärt kvinnodominerade arbeten. Något stöd för denna hypotes ges inte i avhandlingen. Den löneutveckling som skett inom sjuksköterskeyrket kan tillskrivas Vårdförbundets strategiska lönesatsningar, där bland annat en differentiering inom kåren medfört att lönerna har ökat; dessutom har man valt att införa något som man kallar lönestege.
- För brukarna av vård och omsorg är det fördelaktigt att mötas av båda könen. Det är ett ganska sannolikt antagande som bekräftas i intervjumaterialet.

• Slutligen, den viktigaste förhoppningen, nämligen att se ”de omsorgsinriktade sysslorna som en viktig omvandlingspotential för de manliga individer som går in i yrkena” (s 65).

Till detta knyts även förhoppning att männen i vård och omsorg ska bidra till att förändra manlighetsidealen och därmed bidra till förskjutningar i jämställdheten. Det senare antagandet kan inte beläggas. Män som bryter in på kvinnodominerade arbeten eller jobbar för jämställdhet är inte manliga ”rollmodeller”, och de utgör ingalunda några förebilder eller ideal för merparten av män. Manlighet måste nämligen upprätthållas och inte beblandas med det som förknippas med kvinnlighet eller feminiseras, och därför framställs dessa män ibland som ”velournissar” som förringar deras värde i den manliga hierarkin.

En intressant iakttagelse är att förhoppningar som knutits till både män i vård och omsorg inte återfinns när det gäller manliga frisörer. Till manliga frisörer knyts inte några förhoppningar om förändringar av manlighet eller jämställdhet. Dessa män förväntas inte vara användbara för en ny och omsorgsinriktad manlighet. Nordberg menar att i frisörsyrket har män tidigt kunnat framträda som öppet homosexuella och manliga frisörer har starka konnotationer till en oönskad manlighet och homosexualitet vilket antyder en heterosexuell jämställdhetsdiskurs. Det är en viktig slutsats i avhandlingen.

En annan intressant aspekt som lyfts fram i avhandlingen är att i jämställdhetsdiskursen har inte synen på mannen som huvudförsörjare ifrågasatts radikalt.

Det är också denna norm om en heltidsarbetande, högpresterande och karriär-

orienterad man utan familjeåtaganden som fortsatt utgöra den underförstådda normalitet som både manliga och kvinnliga individer förväntas anamma [...] Den nye mannen förväntas vara en heterosexuell familjefar och mediapresentationerna passar som hand i handske med det heteronormativa kärnfamiljsideal som är jämställdhetsprojektets underförstådda utgångspunkt (s 75).

Nordberg återkommer gång på annan till att en oreflekterad jämställdhetssträvan bygger heteronormativitet och det tycker jag är en tung poäng i avhandlingen.

Nordberg kan också konstatera utifrån intervjuer och medföljande observationer, att de förhoppningar som har knutits till att manliga brytare ska vara ”jämställdhetens spjutspetsar” har grusats. Samtidigt som manliga brytare ofta marginaliseras genom att deras manlighet och heterosexualitet ifrågasatts, så drar de nytta av att de är män och överordnade kvinnor och medverkar till att manlighetsprojektet blir någorlunda intakt; Nordberg anser att det snarare har lett till att könsordningen kommit att befästas än undermineras.

Per Ekstrands avhandling, *”Tarzan och Jane” Hur män som sjuksköterskor formar sin manliga identitet*, fokuserar formeringen av en manlig identitet i vårdmiljö och hur den konserverar rådande maskulinitetsideal, men till skillnad från Nordbergs avhandling så kopplas detta inte till jämställdhetsproblematiken. I Ekstrands avhandling avgränsas maskulinitetsformeringar på kvinnodominerade arbetsplatser just till manliga sjuksköterskors identitetsformeringar. Fokus i avhandlingen ligger på hur män som sjuksköterskor formar sin identitet i vårdmiljön och syftet är

att förstå betydelsen av genus, i synnerhet maskuliniteter, i forlandet av yrkesidentitet hos män som är sjuksköterskor (s 54).

Forskningsfrågorna sammanfattas i följande punkter:

- Vilka genusprocesser är framträdande i det sociala samspel som pågår mellan vårdpersonal?
- Hur förhåller sig män som är sjuksköterskor till maskulinitetsideal?
- Hur skapar män samvaro i vårdmiljön?
- Vilka maktrelationer upprättas i spelet mellan vårdpersonal?
- På vilket sätt är sexualitet och sexuell identitet delaktiga i forlandet av identitet hos män som är sjuksköterskor?
- Vilken betydelse har kroppen i konstituerandet av identitet?

Liksom Nordström har Ekstrand "följt med i arbetet" och empirin bygger förutom på deltagande observationer även på intervjuer med de sju manliga sjuksköterskorna. Fältarbetet utfördes på en akutavdelning, där fem män, och i äldrevård, där två män följdes i arbetet. Totalt tillbringades 100 timmar på akutavdelningen och 50 timmar på äldrevårdsavdelningen.

Avhandlingen har en genusteoretisk grund med fokus på queerteori och maskulinitets teori, men till skillnad från Nordströms avhandling kopplas detta inte till könssegregering eller jämställdhet. Det är självklart författarens fria val att göra avgränsningar; jag tycker ändå att det är lite förvånande att han inte gör sådana uppenbara kopplingar utan motiveringar. De arbeten som tidigare gjorts på området har nästan alla i någon mening haft segregering eller ojämställdhet som utgångspunkt i pro-

blematiseringen. Implicit så verkar ju ändå författarens intresse att studera manliga sjuksköterskor vara grundade i funderingar kring exkluderings- eller segregeringsprocesser. I avsnittet "En jämställd arbetsmarknad" skriver han om jämställdhet och sjuksköterskeyrkets ojämna könsfördelningen, där den kvinnliga dominansen är påtaglig.

Annars har Nordberg och Ekstrand mycket likartad teoretisk referensram; en genusteoretisk referensram med hänvisningar till maskulinitetsbegrepp och hegemonisk maskulinitet. Den hegemoniska maskuliniteten kännetecknas av att den är allmänt accepterad. Den är en sammansmältning av kulturella ideal och kollektiv institutionell makt, det vill säga en kollektiv bild av maskulinitet som de högsta nivåerna inom näringsliv, militär och stat uttrycker och som ledande film- och idrottsstjärnor symboliserar. Hegemonisk maskulinitet är en dynamisk process genom vilken en grupp skapar och upprätthåller makt och segregering som män förhåller sig till på lite olika sätt. Den sociala konstruktionen av maskulinitet är sammanvävd med processer som homosocialitet och homofobi, det vill säga män söker sig till andra män för upprätthållandet av maskulin identitet och närhet men närheten får inte bli för intim. Då väcks homofoba tankar om att närheten har ett homosexuellt inslag. Ekstrand anser att sexualiserade kroppar kopplas till performativitet (hur vi uppträder mot varandra) och samspel i görandet av kön. Det heteronormativa grundantagandet som nästan undantagslöst resulterar i att tankar om homosexualitet väcks när maskulinitetens gränser utmanas.

En sammanfattande slutsats är att männen som är sjuksköterskor formar sin identitet utifrån en stark genusordning som skapas utifrån heteronormativa ramar och

de medverkar till återskapandet av dessa ordningar och normer. Normer upprättas utifrån bland annat samkönade relationer i vårdmiljön där männen ges möjlighet att identifiera sig och orientera sig mot andra män, vilket ger fördelar. Men män särbehandlas även av kvinnor i vårdmiljön och ”åker därmed uppåt i rulltrappan”, det vill säga avancerar i hierarkin. En motbild till denna process är att den heteronormativa sexualitetsordningen öppnar för möjligheten att spekulera kring vilken sexuell identitet de manliga sjuksköterskorna har, eftersom de bryter mot ett traditionellt manlighetsideal.

Empirin visar dock att det finns manliga sjuksköterskor som visar på förändrade manlighetsformer och gränsöverskridande. Genom att visa att genus är instabilt bryter dessa män koden genom att kliva utanför gränserna för vad som kan uppfattas som traditionellt och ” normalt”. Ekstrand framhåller dock att det hegemoniska maskulinitetsidealet håller ett hårt grepp om männens identitet, eftersom stereotypen om feminina homosexuella män ofta relateras till män som arbetar i vårddyrken.

Jag skulle vilja säga att homofobi är ett starkt verktyg för att hålla ordning i leden eller att upprätthålla en traditionell maskulinitet, eftersom heterosexuella män som bryter mot normen riskerar att bli betraktade som homosexuella och det upplevs som ett stigma av många. För homosexuella män är det ju inte ett stigma att bli betraktade som heterosexuella. Det är något som de ständigt lever med men deras upplevelse blir

ett förnekande och osynliggörande. Kön kan således inte förstås om inte sexualitet problematiseras.

De två mycket spännande och tankeväckande avhandlingar som presenteras här har mycket att bidra med i diskussioner kring genusformationer och förändring. Ett viktigt resultat som båda avhandlingarna bidrar med är kopplingen mellan kön och sexualitet, som innebär att det i framtiden kommer att vara svårt att överhuvudtaget diskutera, studera eller analysera könsskapande utan att problematisera heteronormativitet. Jag rekommenderar varmt läsning av de spännande avhandlingarna. Slutligen vill jag gärna påpeka att den huvudsakliga slutsatsen i Ekstrands och Nordbergs avhandlingar ges stöd i min egen (Robertsson 2003). Identitet som sjuksköterska konstrueras och vidmakthålls genom att bejaka rådande överordnade maskulinitetsideal, inte genom att förändra dessa. Några *jämställdhetens spjutspetsar* blir inte manliga brytare utan *Tarzan och Jane* upprätthåller könsordningen eller könsdikotomin.

Fil dr **Hans Robertsson**

Arbetslivsinstitutet

Referenser

- Robertsson H (1993) "Män i vård och omsorgsyrken – ett steg mot jämställdhet" *Nordisk Psykologi*, nr 4, s 255–273.
- Robertsson H (2003) *Maskulinitetskonstruktion, yrkesidentitet, könssegregering och jämställdhet*. Arbetsliv i omvandling 2003:13, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.